

הואיל משה

פרשת אחרי - קדושים
שנת תש"פ

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

ונ"ל לתרץ, דזה ידוע מה שכתבו חכמי מוסר כשאדם חטא עשה פגם למעלה ונקרא מזיק, ודינו של מזיק לשלם מן העידיית דכתיב מיטב כרמו ישלם, והנה גבי פרה אדומה מצינו שמטהרת טמאים ומטמא טהורים, ולפי"ז כך פירוש, אמר רב אמי למה נסמכה פרה אדומה למיתת מרים לומר לך מה פרה אדומה מכפרת, ובאמת פרה אדומה הוא קדשי בדק הבית ואינו מכפרת כדאיתא במסכת יומא (דף ב.) פרה לאו בת כפרה היא, אלא ר"ל מכפרת הוא לשון קינוח כמו ובעי לאכפורי ידיה בהאי גברא במסכת גיטין (דף ג'י.), כלומר כמו שפרה אדומה מקנח את הטמא ומטמא את הטהור ונמצא שהטהור מפסיד והטמא מרויח שנעשה טהור ע"י, כמו כן מיתת צדיקים מכפרת, ר"ל דמי שהוא צדיק גמור שלא עשה מימיו שום עון במזיד הוא מכפר ונתפס בעון הדור משום שהוצרך לשלם מן העידיית ואין מיתה בלא חטא, ולכך מי שחטא בשוגג מכפר דהוא נקרא עידיית, אבל מי שחטא במזיד אינו כדאי שיהא נתפס בעון הדור משום שלא נקרא עידיית.

וזה ממש כענין פרה אדומה, דמי שהוא טהור שלא עשה מימיו עבירה במזיד, הוא מוכרח למות בעון הדור, ומי שחטא במזיד לא נתפס בעון הדור למות, רק יסורין באין עליו, ובזה מסתלק תלונת הרי"ף והמהרש"א, משא"כ אי ס"ל כתנא דמלאכי השרת דיש מיתה בלא חטא, וא"כ צריך להיות דוקא צדיק גמור שלא עשה שום חטא אפילו בשוגג כדי לשלם מן העידיית, דמי שחטא בשוגג לא נקרא עידיית מאחר שיש מיתה בלא חטא עיי"ש.

ובספר צרור המור (פרשת בהעלותך) כתב לבאר הקרא ויאמרו האנשים האלה אנחנו טמאים לנפש אדם וגו' וז"ל, כי כבר רמזתי בהרבה מקומות, כי מיתת נדב ואביהוא היה בשביל חטא אדה"ר וקין, ולא היתה השכינה שנסתלקה בחטא אדם יכולה לירד עד שנו"א יפרעו חוב אביהם, שהם היו דומים לו בחכמתו, בענין שבני אהרן לא מתו בשביל חטא ועון אלא בקרבנתם לפני ה' ועל שהיו דבקים בה' מכל אדם כאומרו בקרובי אקדש, וא"כ מאחר שאין עון אין מיתה ואחר שאין מיתה אין טומאה, וז"ש אנחנו טמאים לנפש אדם שאין אנחנו טמאים בטומאת מת אלא לנפש אדם הרמוז, וא"כ למה נגרע, וכשראה משה דבריהם והבין עמקם נסתפק בדבר ואמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם כי דינכם מחודש ועמוק וכו' עיי"ש.

ויזכר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבנתם לפני ה' וימותו: ואיתא במדרש רבה (פרשה כ"ה) ר' אחא ור' זעירא פתח, אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב פרשה ל"א) מהו ויתר, יקפץ, כד"א לנתר בהן על הארץ, אמר הקב"ה לא יהיו בניו של אהרן דומין למטהו שנכנס יבש ויצא לח וכו', הה"ד אחרי מות שני בני אהרן עיי"ש. והחיד"א בספר חומת אנך ובספר נחל קדומים הביא מדרש, כיון שראה איוב מיתת שני בני אהרן אמר אף לזאת יחרד לבי, וצ"ב.

והנבס"ד, דאיתא בירושלמי (ריש מסכת יומא), באחד בניסן מתו בני אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכיפורים, ללמדך שכשם שיוהכ"פ מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת עיי"ש, ולכאורה קשה, דאיתא במסכת מועד קטן (דף כ"ח.), אמר ר' אמי, למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, לומר לך, מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת עיי"ש, ולפי"ז דידיענין מסמיכת פרשת פרה אדומה למיתת מרים דמיתת צדיקים מכפרת, א"כ קשה דאמאי מזכיר מיתתן ביום הכיפורים.

והנבס"ד, עפ"ימש"כ בספר מחשבת מרדכי (פרשת חקת) לבאר דר' אמי אזיל לשיטתו ולכן מוכרח ללמוד מפרה אדומה, דאיתא במסכת שבת (דף ג"ה), אמר רב אמי, אין מיתה בלא חטא (וחטאו של אדם גורם לו מיתה), ואין יסורין בלא עון, אין מיתה בלא חטא דכתיב הנפש החוטאת היא תמות וגו', אין יסורין בלא עון דכתיב ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (היינו יסורין וקאמר שאין באין אלא משום פקידת עון), מיתבי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון, אמר להם, מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, א"ל והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו, א"ל מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו', הוא דאמר כי האי תנא, דתניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר, אף משה ואהרן בחטאם מתו שנאמר יען לא האמנתם בי, הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם עיי"ש, מבואר מזה, דרב אמי ס"ל כר"ש בן אלעזר דאין מיתה בלא חטא, ותנא דמלאכי השרת סבר יש מיתה בלי חטא.

והקשו הרי"ף והמהרש"א, דלכאורה קשה דהמיתה ודאי קשה מן היסורים, וא"כ לפי הסברה בהיפוך יהיה דהיינו דאין מיתה בלא עון שהוא מזיד ואין יסורין בלא חטא שהוא שוגג עיי"ש,

ועיין בספר חוט המשולש בפרשתן (שער הקטן) שכתב לתרץ מה דאיתא בירושלמי (ריש מסכת יומא) באחד בניסן מתו בני אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביוה"כ וכו' עיי"ש, דלכאורה קשה מאי מקשה הירושלמי מדוע הזכיר מיתתן אצל יוה"כ, הא כיון שמתו נדב ואביהוא על שנכנסו לפני ולפנים, ע"כ מזהיר הכתוב ואל יבוא בכל עת וגו' וכדברי רש"י עה"ת.

וכתב לתרץ סברת הירושלמי, עפ"מ ש"כ בספר יד יוסף הטעם דלמה היתה במיתת בני אהרן שריפת נשמה וגוף קיים, כי מיתתן היה תיקון לחטא אדם הראשון, כי נתגלגל בהם נשמת אדם הראשון, שנאמר בו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, מיתה כפולה היינו מיתת הגוף ומיתת הנפש, והיה אז מיד מיתת הגוף, ועתה במיתת בני אהרן נתקיים מיתת הנפש, וזהו שאמר הכתוב, אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני ה' וימותו, דמלת וימותו הוא אך למותר שכבר אמר אחרי מות שני בני אהרן, רק הכוונה הוא אחרי מות כבר מיתת הגוף, בקרבכם לפני ה' וימותו מיתת הנשמה, ולכן אמר בקרבכם לפני ה' דבאמת לא מתו בחטאם, אלא אדרבה דהיו מקורבים לפני ה' ולא חטאו, ואעפ"כ וימותו מיתת הנשמה מחמת חטא אדם הראשון, כי נתגלגל בהם נשמת אדם הראשון עכ"ד.

ובזה יובן דמה"ט לא ניחא ליה להירושלמי לומר דלכן מזכיר מיתתם ביוה"כ, משום דחטאו במה דנכנסו לפני ולפנים, דזה אינו, דודאי לא חטאו מאומה, ורק בשביל שנתגלגל נשמת אדם הראשון בהם מתו מיתת הנפש עכ"ד, ומבואר מזה דסיבת מיתתם של נדב ואביהוא הוא בשביל חטאו של אדה"ר.

ובספר דרש משה (פ' חיי שרה ל"ז:) כתב, דהמ"ד דס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ע"כ דס"ל דיש מיתה בלא חטא, דאי ס"ל אין מיתה בלא חטא, א"כ מי שלא חטא דבודאי לא ימות, ואימתי יותן לו שכרו כיון דבהאי עלמא ליכא שכר, וע"כ דס"ל דיש מיתה בלא חטא, משא"כ המ"ד דס"ל אין מיתה בלא חטא סובר דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ומי שלא חטא אשר לא ימות, יותן לו שכרו בהאי עלמא עכ"ד.

ומבואר בספר כסף נבחר (פרשת שמני) דאיוב היה קורא תגר על היסטורין, דרצה בשכר עולם הזה, דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא עיי"ש, וכ"כ בספר יד אבי שלום פרשת משפטים (דף כ"ו).

ובזה יבואר המדרש כיון שראה איוב מיתת בני אהרן, היינו שראה דמזכיר מיתת בני אהרן בפרשת דיני יוה"כ, והטעם הוא כדי ללמדך שמיתת צדיקים מכפרת, ולכאורה הרי כבר למדנו דמיתת צדיקים מכפרת ממה שנשמך מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, וע"כ דס"ל יש מיתה בלא חטא, ולכן מוכרח ללמוד דוקא ממיתת בני אהרן שלא היה בהם שום חטא לגמרי כדברי צרור המור הנ"ל, ולפי"ז ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ולכן אמר אף לזאת יחדר לבי דהיסטורין באים עליו בצדק ובמשפט ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ד:), ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפו"ר, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה, שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, מבואר מזה דלכן מתו נדב ואביהו מפני שלא נשאו נשים עיי"ש.

ובספר אור תורה מהגה"ק מאוסטרווצע ז"ע פ' לך (אות נ"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהוא שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגיורת מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהא"ב ה"ג), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, דכהן אסור בגיורת, אך י"ל דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דזונה, אמנם ז"א, דלא שייך כאן עשה דוחה ל"ת כיון דגבי דידה ליכא עשה, דאשה אינה מצווה על פו"ר (עי' מסכת יבמות דף ס"ה:), ובכה"ג לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה עיי"ש.

וכתב בספר נחלת בנימין (מצוה א' אות ז) הטעם דנשים פטורות ממצות פריה ורביה, עפ"י דחז"ל בבראשית רבה (פרשה י"ד-ח) דאדם נברא ממקום המזבח, ומשם נעשה גופו, והאי עפרא היה ממקום המקודש מקום המזבח, אשר הוא קודש הקדשים כי עליו יקריבו בני ישראל את זבחייהם לה', א"כ עליו על האדם לשלם קרן וחומש כי מעל בהקדש, ולכך צוה ה' לאדם לפרות ולרבות ולהעמיד תולדות לעבודת המלך מלכו של עולם, והמה הוספת החומש שמוסיף, ולכך ס"ל לחד מ"ד דמצות פריה ורביה הוא ב' זכרים וב' נקיבות, והאדם עם אשתו הוא גוף אחד, נמצא הם חמשה, והאי עפרא שהיה ממקום המזבח אין לו רק קדושת בדק הבית, ואנן קיי"ל במסכת מעילה (דף י"ט:) דאין מועל אחר מועל אלא בבהמה וכלי שרת, ולכך נשים פטורות מפו"ר, כי מאיש לוקחה זאת, וביצירת אדם בשר ודם מאדמה כבר יצא האדמה לחולין, ועליו לשלם ההקדש ולא האשה, ומשו"ה נשים פטורות מפריה ורביה עכ"ד.

והנה עה"פ (בראשית פרשה ב-ז), וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, כתב רשיז"ל, צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה, דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד עיי"ש.

וכן איתא בבראשית רבה (פרשה י"ד-ח) עה"פ וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו, ממקום כפרתו נברא, היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי, אמר הקב"ה, הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד עיי"ש.

מאמצעיתו נברא והיתה מתרחבת והולכת כשני פקעיות של שתי, וכ"ה במדרש בראשית רבה (פרשה ה-ה) דלכן נקראת ארץ שרצתה לעשות רצון קונה, וא"כ י"ל דמיד אחר שנברא טבור העולם (אכן השתיה שמשם הושתת העולם כמבואר במסכת יומא דף ג"ד:) התנה הקב"ה התנאי ושפיר חל התנאי על חלק העולם שהיתה מתרחבת והולכת דלגבה הו"ל תנאי קודם למעשה.

ובזה כתב לתרץ (אות ט) קושית המפרשים בהא דניתנה תורה על הר סיני משום דאין לך הר שלא עבדו עבודה זרה, כמבואר במסכת ע"ז (דף מ"ח:), והקשו דא"כ מדוע לא ניתנה תורה על הר המוריה דנבנה עליו ביהמ"ק דבוראי לא נעבד בו עבודה זרה דא"כ היה אסור לגבוה. ולהנ"ל מבואר, דהנה אמרו חז"ל דכפה הקב"ה הר כגיגית וכו', וכיארזו המפרשים דהיינו משום התנאי שיחזור העולם לתוהו ובוהו, ומעתה מובן דמשו"ה לא ניתנה התורה בהר המוריה כיון שהתנאי לא חל רק על אותו חלק בעולם שהיה מרחיב והולך אחר התנאי, משא"כ הר המוריה מקום המקדש ששם הושתת העולם וכבר נברא קודם התנאי לא חל עליה התנאי, שהרי אצלה היה התנאי דלאחר מעשה, ולכך לא היה שייך לכפות את הר המוריה לאיים עליהם משום התנאי, שהרי באותו מקום לא חל התנאי, ולכן ניתנה התורה דווקא על הר סיני עיי"ש.

מבואר מזה דהך דאמרינן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, א"ש רק להמ"ד דעולם מאמצעיתו נברא, דאז שפיר י"ל דחל התנאי שהתנה אחר שהתחיל בריאת העולם טרם שהיה מרחיב והולך, דהו"ל תנאי קודם למעשה דהתנאי קיים, משא"כ להמ"ד דעולם מצדדין נבראו, נמצא דהתנאי היה רק אחר שנברא העולם, ובכה"ג לא חל התנאי דהו"ל מעשה קודם לתנאי.

אמנם מצינו במד"ר (פרשה י"ט-י"ד) ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, א"ר יודן זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש, ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב יום הששי עיי"ש, ופירשו המפ' דה"א יתירה לרבות שעה ראשונה, אחרונה ליום ששי ראשונה לשבת עכ"ד, ולפי"ז לא מוכח מכאן דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית, וי"ל דעולם מן הצדדין נבראו.

ואיתא במכילתא (פ' יתרו פ"ו), זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש, וכתב שם בפירוש מרכבת המשנה, דמרבין ממה שנאמר את הן בזכור והן בשמור דאת בא לרבות הוספה עיי"ש, ועיין בספר כסף נבחר (פ' עקב) שכתב, דאי ס"ל דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית לא ידעינן דמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, וע"כ דילפינן דמוסיפין מחול על הקודש משום דדרשינן את דכתיב זכור את יום השבת לקדשו כמבואר בשלה"ק ובספר עיר דוד בית החכמה (תדר"ד) עיי"ש.

ובספר אדרת אליהו (פרשת וילך) כתב לפרש מה דכתיב בישעיה (מ"ה-י"ב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וגו', דרצה לומר דבריאת האדם היתה על דרך בריאת העולם, דכמו דבריאת העולם התחילה מאמצעיתו והיינו ממקום המקדש, כדאיתא במסכת יומא (דף ג"ד:) דלכן נקרא אבן שתיה שממנו הושתת העולם, ומציון נכלל יופי של עולם, וכענין זה היה גם יצירת האדם שלקח הקב"ה עפר ממקום המזבח וברא את האדם עיי"ש.

ולפי"ז להמ"ד במסכת יומא (סו) דס"ל דעולם מן הצדדין נברא, א"כ גם בריאת האדם היתה כענין זה שצבר הקב"ה עפר מארבע רוחות השמים וברא את האדם, ולפי"ז הנך ב' פירושים אם האדם נברא ממקום המזבח או מעפר של ארבע רוחות השמים, פליגי בפלוגתא הנ"ל אי העולם נברא מאמצעיתו או מן הצדדין.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל עולם מאמצעיתו נברא, או י"ל דיצירת האדם הוא שלקח הקב"ה עפר ממקום המזבח וברא את האדם, וי"ל בטעם מצות פו"ר דהו"ל בגדר תשלומין על מעילה בהקדש, ושפיר יש לומר דרק אנשים חייבים כמצות פו"ר ולא הנשים, משא"כ אי ס"ל עולם מן הצדדין נבראו, ולפי"ז יצירת האדם היתה ג"כ ע"ז שנלקח עפרו מד' רוחות שבעולם, ומעתה אין לומר בטעם מצות פו"ר דהו"ל בגדר תשלומין על מעילה בהקדש, שהרי לא נברא מעפר מקום המזבח, ומעתה אין לחלק בין איש לאשה בחיוב מצות פו"ר, וגם הנשים מחוייבות במצות פו"ר.

ולכאורה יש להביא ראיה דעולם מאמצעיתו נברא, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), אמר ר"ל, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל (מאי שנא דכתיב ה"א ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, [הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר, כדאמרינן בחולין (דף פ"א:) הירך המיומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום הששי והוא ששה בסיון שנתנה בו תורה] עיי"ש.

ובספר נחלת בנימין (מצוה ל"ו אות ז) העיר, בהא דאמרינן דהקב"ה התנה תנאי כמעשה בראשית, דהיאך חל התנאי בשעת בריאת העולם, הרי בדיני התנאים צריך שיקדים התנאי למעשה, ואם הקדים המעשה לתנאי תנאי בטל ומעשה קיים כמבואר במסכת ב"מ (דף צ"ד), ואחז"ל דבמאמר ראשון נברא העולם, ובהכרח דהתנאי היה לאחר שכבר נבראו שמים וארץ, והו"ל מעשה קודם לתנאי ובכה"ג לא מהני התנאי עכ"ק.

ובספר אור תורה פרשת בראשית (אות ח) הביא מספר זרע אברהם לתרץ, עפי"מ דאיתא במסכת חגיגה (דף י"ב) שהארץ

לאברהם אבינו ונענש בשביל כך שנשתעבדו בניו במצרים, ולפי"ז אין לומר דלילות השלימו הזמן, והא דיצאו קודם הזמן הוא משום דקושי השעבוד השלים, אז שפיר יש לאיוב תרעומות אמאי באו עליו יסורין, משא"כ אי לא דרשינן את לרבות, הרי ליכא אזהרה על מורא תלמידי חכמים, ומותר לעשות בהם אנגרייא, ולא חטא אברהם בעשותו כן, ומעתה י"ל דלילות השלימו הזמן, ולא הוצרכו לקושי השעבוד שישלים הזמן, ולכן שפיר נענש איוב על עצתו.

ובזה יבואר דברי המדרש, דכשראה איוב שמתו בני אהרן בשביל שלא נשאו נשים, דאין להם התנצלות שהיו כהנים, די"ל עשה דוחה ל"ת, דאף נשים מצווים על פו"ר, ולפי"ז יצירת האדם היתה שנלקח עפרו מד' רוחות העולם, וס"ל דעולם מן הצדדין נבראו, נמצא דהתנאי היה רק אחר שנברא העולם, ובכה"ג לא חל התנאי דהו"ל מעשה קודם לתנאי, ומעתה אין לומר דלכן כתיב ה"א משום דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וע"כ דילפינן מכאן תוספת שבת, ומעתה י"ל דלא דרשינן את, ולפי"ז ליכא אזהרה על מורא תלמידי חכמים, ומותר לעשות בהם אנגרייא, ולא חטא אברהם בעשותו כן, ומעתה י"ל דלילות השלימו הזמן, ולא הוצרכו לקושי השעבוד שישלים הזמן, וכיון דהקושי השעבוד בא ע"י עצתו, א"כ צריך לבוא עליו יסורין, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי גם אני ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפימש"כ החיד"א בספרו פתח עינים מה ששמע לפרש המדרש, דאיתא בסנהדרין (ב"ב) וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך, והיו נדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל אחריהן, א"ל נדב לאביהוא, אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי עיי"ש, ובמד"ר ויקרא (ב"ב) איתא, ר' יודן בשם ר' איבו אמר בפיהם אמרו זה לזה, ר' פנחס אמר בלבם הרהרו עיי"ש, וכתב החיד"א דמזה מוכח דלפעמים מענישים מן השמים גם על השתיקה לבדה אף אם לא אמר כלום, דהא רק נדב דיבר ואמר כן לאביהוא, אבל אביהוא לא אמר כלום ושתיקה, ואף על פי כן רואין שנענש גם אביהוא.

ובזה שמעתי לפרש המדרש כשראה איוב מיתת שני בני אהרן אמר לזאת יחרד לבי, דהכי פירושו, דאמרו חז"ל דאיוב היה מיועצי פרעה ושתיקה, ולכן נידון ביסורים, ואיוב מקודם הוה סבר דלא מחייב אלא בלעם שיעץ, אבל הוא ששתיק לא עביד מידי אפילו דיבור והוא פטור, אך כשראה מיתת שני בני אהרן וסבר שהיה על אמירה זו דאימתי ימותו שני זקנים הללו אמר דא עקא, שהרי נדב הוא דאמר לאביהוא ושתיק אביהוא ולא דיבר כלום, ואי איתא דהשתיקה אינה כלום כל דליכא דיבור או מעשה, אמאי מת אביהוא שלא דיבר אלא שתיק, אלא מוכח דהשתיקה לפעמים מחייבת, וא"כ הוא ששתיק נענש, לז"א שכשראה מיתת שני בני אהרן כלומר שניהם, דאחד דיבר ואחד שתיק, אז אמר לזאת יחרד לבי דגם הוא בשתיקה יתחייב ע"כ שמעתי עכ"ד.

ואיתא בסנהדרין (ק"ו) וירא את הקיני וישא משלו, אמר לו בלעם ליתרו, קיני לא היית עמנו באותה עצה (שגור פרעה כל הבן הילוד היאורה בתמיה ודאי היית כדלקמן), ומי הושיבך אצל איתני עולם, (שפתיהן בניך ליטב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בין איתני עולם יושב מי הזקיקך לכן), והיינו דא"ר חייא בר אבא א"ר סימאי, שלשה היו באותה עצה, אלו הן, בלעם איוב יתרו, בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתיק נידון ביסורין, ויתרו שברח זכו בניו בניו ליטב בלשכת הגזית וכו' עיי"ש, וכ"כ בזוה"ק (פ' בא), דהטעם דאיוב נענש ביסורין משום דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורין מדה כנגד מדה עיי"ש.

וכתבו המפ' דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, דעיי"ז נצמח טובה לישראל, דנודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתבו לתרץ דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פ' בא (ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבוץ העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב-א) הנה הסתיו עבר, ופ"י ביפה תואר (ש) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך לפימש"כ בפרקי דר"א (פרק מ"ח) דלכן יצאו בני ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים אף שהגזירה היתה על ד' מאות שנים, משום דלילות השלימו, דמה שהמצריים עבדו עם בני ישראל אף בלילות זה השלים לד' מאות שנה עיי"ש, ולפי"ז יצאו בני ישראל ממצרים בזמנם, ולא הוצרכו לקושי השעבוד.

אך לפי"מ דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב), א"ר אבהו א"ר אלעזר מפני מה נענש אע"ה ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנה, מפני שעשה אנגרייא בת"ח, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו, וכתב שם הר"ן שהוליקן למלחמה כדכתיב וירק את חניכיו דהיינו בני אדם שחנך לתורה עיי"ש, וכתב ע"ז בספר נחלת בנימין (דרשות), דלמאן דס"ל דלכן ירדו בני ישראל למצרים משום שאע"ה עשה אנגרייא בת"ח, אז אין לומר דלילות השלימו, דהא אע"ה הלך למלחמה אף בלילה כדכתיב ויחלק עליהם לילה, וא"כ גם הלילות היו בכלל הגזירה וא"א לומר דלילות השלימו עיי"ש, וע"כ דלכן יצאו קודם הזמן, משום דקושי השעבוד השלים הזמן.

וכתב בספר יושב אהלים פרשת תצוה (דף קצ"ב) דהא דאמרין דגלות מצרים הוא בשביל שאע"ה עשה אנגרייא בת"ח, תלוי אי דרשינן את לרבות תלמידי חכמים, דאיתא במסכת פסחים (דף כ"ב), שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש וכו' עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים עיי"ש.

ומעתה אי דרשינן את לרבות, הרי אית לן אזהרה על מורא תלמידי חכמים, ואסור לעשות אנגרייא בהם, ונחשב זה לחטא

ושאיוב היה גלגול תרח, עיין בספר דבש לפי מהחיד"א מערכת א' (אות י"א ואות ל"ז) עיי"ש.

אך י"ל דטענת איוב היתה דאמאי באו עליו יסורין, דהרי תרח עשה תשובה כמש"כ רש"י עה"פ (בראשית ט"ו-ט"ז) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה, אביו עובד עבודה זרה, והוא מבשרו שיבוא אליו, אלא ללמדך שעשה תרח תשובה בימיו עיי"ש, וא"כ מדוע מגיע לי יסורין. אך אי ס"ל דתשובה אינה מועילה על חטא דע"ז א"ש.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ז) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה.

ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"א-ח) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ד), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ז), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, (כגון המחה שומן חטאת וסך ממנו צלי של שלמים ובלע בו), יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה, [ופירש"י (פסחים מ"ה) בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה, כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד].

ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתני עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש שנאמר ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתני עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי הל"ת (דועצם לא תשברו בו), אלא ש"מ אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה את ל"ת ועשה עכסה"ג.

ועפי"ז י"ל, דהנה בפרשת שמיני (פרשה י"ב) עה"פ וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י הנותרים מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ואין השמדה אלא כילוי בניו, שנאמר ואשמיד פריו ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נדב ואביהוא היתה בשביל חטא העגל.

ובספר תורת משה להחת"ס (ד"ה קח לך עגל וגו') כתב במה שנצטווה אהרן להביא עגל לחטאת ובני ישראל נצטוו להביא עגל לעולה וז"ל, וע"ד הפשוט י"ל כי אהרן חטא במעשה העגל רק במעשה, אבל במחשבתו היה לשם שמים ומסר נפשו אפילו לגיהנם למען לא יתחלל שמו יתברך כמבואר במדרש רבה ויקרא (פרשה י"א), וכן הוא כל חוטאי בשגגה שחוטאים במעשה ולא במחשבה, ע"כ הביא עגל לחטאת לכפר על מעשה העגל, ואמנם ישראל בהיפוך לא חטאו במעשה, כי לא היו ישראל ראויים להורות מעשה כי אם להורות תשובה כדאיתא במסכת ע"ז (דף ד), ומאת ה' היתה זאת להם, אך הם במחשבתם חטאו, כי הם לא נתכוונו להורות תשובה, נמצא חטאו במחשבה בלי מעשה, ע"כ עגל לעולה, כי עולה מכפרת על הרהור הלב כמש"כ הרמב"ן ר"פ ויקרא (ז-ח) בשם מדרש על פסוק ביחזקאל (ז-ב) והעולה על רוחכם עיי"ש, ע"כ עגל לכפר על הרהור עגל עכ"ד.

מבואר מזה דזה אי הוה איזה סרך פגם במה שעשה אהרן, תליא אי אזלינן בתר המחשבה דהוא העיקר או אזלינן בתר המעשה דהוא העיקר, דאי אזלינן בתר מחשבה אין לחשוב שום נדנוד פגם לאהרן שהרי כל כוונתו ומחשבתו היתה לשם שמים בלבד, משא"כ אי אזלינן בתר המעשה, אז כיון דבפועל נעשה הדבר על ידי אהרן הו"ל איזה פגם לגביה.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דעד עתה התרעם איוב על היוסרין שבאים עליו, דאי"ל דהוא בשביל שהיה מיועצי פרעה, דהרי שתק ולא עביד מידי אפילו דיבור והוא פטור, אך כשראה מיתת שני בני אהרן והוא בשביל חטא העגל, חזינן מזה דאזלינן בתר מעשה, דאי אזלינן בתר מחשבה אין לחשוב שום נדנוד פגם לאהרן שהרי כל כוונתו ומחשבתו היתה לשם שמים בלבד, וכיון דאזלינן בתר מעשה שפיר נתחייב ביסורין, ולכן אמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ד) עוי"ל, דאיתא במדרש במדבר רבה (פרשה י"ז-ב), דהיסורין שבאו על איוב היו ראויין לבוא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז, ועוץ היה איוב שנאמר (איוב א-א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכו' עיי"ש, והטעם שנמסרו לאיוב נודע מהאריז"ל מפני

לידידיה ממנין המצוות, (וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם יעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה, והקשו התוס' דא"כ לר"י בצרי להו תלת או דלר"ע טפי תלת עי"ש).

אך י"ל, דאיתא במסכת פסחים (דף כ"ב:), שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע לאת ה' אלוקיך תירא, פירש וכו', עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלוקיך תירא לרבות תלמידי חכמים עי"ש, והנה שיטת הבה"ג הוא דמורא ת"ח הוא מ"ע דאורייתא ומנה במנין העשין לירא מפני החכמים.

אמנם הרמב"ם בספר המצוות (ריש שורש השני) כתב וז"ל, לפיכך הראוי בזה שכל מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו שהמקבלים אמרו שהוא דאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן שאין שם כתוב יורה עליו, וזה ג"כ שרש כבר נשתבש בו וזולתו ולכן מנה יראת חכמים בכלל מ"ע, ואשר הביאו לזה, לפי מה שייראה לי מאמר ר"ע וכו', ואם היה הענין כמו שחשבו למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפנ"ע מחוברת אל כבוד אב ואם, וכן כבוד אחיו הגדול כי אלו האישים למדנו שאנו חייבים לכבדם ברבוי וכו' עי"ש.

והרמב"ן נקט כבה"ג ומתרחץ את קושיית הרמב"ם דשאני כבוד בעל האם וכו' דהוי סניף למצות כיבוד אב ואם, ולכן חייב רק בחיי אמו בכבוד בעלה ומשו"ה לא הוי מ"ע בפנ"ע, משא"כ יראת החכמים הוא מצוה בפנ"ע עי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי דאמר דיקדש הוי עשה והוא ממנין התרי"ג מצוות ס"ל כהרמב"ם דמורא ת"ח לא הוי מ"ע מה"ת, משא"כ רבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה ס"ל כבה"ג דמורא ת"ח הוי מ"ע מה"ת ואפיק הא ועייל הא.

ומעתה מתורץ קושיית המפרשים, דבמסכת זבחים דקאי לתרץ הברייתא שהוא בתורת כהנים וסתם ספרא ר' יהודה כדאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ד:), ור' יהודה הא ס"ל במסכת סוטה (דף י"ז:). דלא דרשינן את, ולפי"ז לדידיה לא דרשינן את ה' אלוקיך תירא לרבות תלמידי חכמים, ולכן לדידיה שפיר קאמר רב אשי דיקדש הוי עשה כי בכך נשלם התרי"ג מצוות, משא"כ במסכת פסחים דהגמרא קאי שם לרבי עקיבא, דהרי בא לתרץ שיטת רבי עקיבא לדידיה הקשה דנילף לכל איסורין שבתורה דהיתר מצטרף לאיסור, ואליבא דרבי עקיבא לשיטתו דדריש את ה"א תירא לרבות ת"ח, לדידיה מורא ת"ח הוי במנין המצוות, וממילא בהכרח דיקדש לא הוי עשה, ולכן שפיר מתרץ דמשו"ה אין ללמוד משם דהו"ל שני כתובים הבכ"א עכ"ד הבית ישראל.

ונודע קושיית העולם, דבמסכת פסחים (דף מ"ד:). ס"ל לרבי עקיבא דילפינן טעם כעיקר מגיעולי נכרים, וקרא דמשרת אתי להיתר מצטרף לאיסור, וחכמים ס"ל דטעם כעיקר ילפינן ממשרת, א"ל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי, מדרבנן נשמע לרבי עקיבא, מי לא אמרי רבנן משרת ליתן טעם כעיקר מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה, לר"ע נמי משרת להיתר מצטרף לאיסור מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה כולה (לר"י) פריך דאמר לעיל כל איסורין שבתורה אין היתר מצטרף לאיסור חוץ מאיסורי נזיר ואוקימנא כר"ע, מכדי לר"ע שמעינן ליה דאמר באיסורי נזיר היתר מצטרף לאיסור ובשאר איסורי לא איירי מיד, ור"י אמאי לא אמר דכי היכי דאית ליה באיסורי נזיר אית ליה נמי בשאר איסורי הא ממאי דשמעינן ליה לרבנן בטעם כעיקר מצוין למשמע מינה נמי דעתיה דר"ע בהיתר מצטרף לאיסור, אמר ליה, משום דהוה נזיר וחסאת שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין.

נזיר, דתניא, רבי עקיבא אומר, נזיר ששרה פתו ביין ואכל כזית מפת ומיין חייב, (דטעמא דר"ע משום צירוף הוא, ואי נמי לא נשרית כל הפת ביין מצטרף נמי היתר לאיסור לחיובא) וחסאת הא דלעיל דאם כשירה היא תאכל כחמור שבה (תאכל הבולעת כחמור שבה, שהרי יש בה ב' מינין אחד חמור ואחד קל, וכולה הולכת אחר החמור אלמא היתר מצטרף לאיסור), ואמרינן בגמרא דלהכא הוי שני כתובים דבשלמא אי כתב רחמנא בחטאת לא גמר נזיר מינה דחולין מקדשים לא גמרינן, אלא ליכתב רחמנא בנזיר ותיתי חטאת ותגמור מיניה, ולכן הוי שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין עי"ש.

והקשו המפ' דקשה טובא מסוגיא דזבחים הנ"ל, דשם רב אשי עצמו מתרץ דהיינו טעמא דחטאת מקדש הנוגע בה ולא אמרינן דעשה דאכילת קדשים ידחה לל"ת דאיסור אכילת פסולין, משום דיקדש עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, וא"כ היכי קאמר הגמרא בפסחים דלא צריכי תרווייהו דלכתוב רחמנא נזיר ותיתי חטאת מיניה, הא איצטריך יקדש גבי חטאת כי היכא דלא נימא עשה דוחה ל"ת, וא"כ שוב לא הוי בכלל שני כתובים הבכ"א, והדקל"ד דנילוף מינה לכה"ת דהיתר מצטרף לאיסור עכ"ק, עיין שעה"מ הל' נדרים (פ"ג הל' ד) ובשו"ת בשמים ראש (סי' רל"ב) מייחס קושיא זו להרא"ש ז"ל, ובעינן פנים לתורה, ובספר מאה שערים שהאריכו בזה.

ובבית ישראל על המצוות (מצוה כ"א אות א') ד"ה ובאופן אחר כתב לתרץ, דלכאורה יש להעיר, דאיתא במסכת מכות (דף כ"ג:) דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים עשה כנגד איבריו של אדם (ודכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסרי) עי"ש, ומעתה לרב אשי דס"ל דיקדש הוי עשה פש לו טפי מתרי"ג מצות, ואת"ל דיקדש הוא במנין המצוות, א"כ לרבא דס"ל דיקדש לא הוי עשה נמצא דחסר

מבואר מזה, דאי דרשינן את, ודרשינן את ה"א לרבות ת"ח, ומורא ת"ח הוי במנין המצוות, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכך לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי חטאת משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, ולפי"ז יקדש הוי עשה, וי"ל דלכך לא אמרינן עשה דוחה ל"ת משום דהוי לתו"ע, ובל"ת שבמקדש אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז י"ל דמהני תשובה על חטא דע"ז.

ואיתא במסכת עירובין (דף ס"ג), ר' אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן, מאי דרוש, ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח, אעפ"י שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט עיי"ש, וכתב בספר כסף נבחר (בפרשתן), דהאיסור להורות הוראה לפני רבו הוא מדכתיב את ה' אלקיך תירא וגו' ודרשו רז"ל לרבות תלמידי חכמים, וזה שאמר הכתוב בקרבכם לפני ה' דייקא שחטאו כמה שנאמר לפני (קודם) ה', היינו תיבת את הנאמר קודם לה' דמרבינן מיניה מורא ת"ח עכ"ד, אך כ"ז א"ש אי ס"ל ככה"ג דמורא ת"ח הוי חיוב מה"ת דדרשא גמור הוא, משא"כ לשיטת הרמב"ם דהו"ל רק מדרבנן ואסמכתא בעלמא, אין חמור כ"כ מה שמורה הלכה בפני רבו.

ומעתה מבואר דברי המדרש, כשראה איוב שבני אהרן מתו בשביל שהורו הלכה בפני רבן, וע"כ דמורא ת"ח הוי חיוב מה"ת דדרשינן את, וכיון דמורא ת"ח הוי במנין המצוות, ולפי"ז יקדש לא הוי עשה, וע"כ דלכך לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה גבי חטאת, משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ולכן אמר לזאת יחרד לבי גם אני ודו"ק.

ה) עוי"ל, דהנה בפרשת שמיני (פרשה י"ב) בפסוק וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים, פירש"י הנותרים מן המיתה מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על עון העגל, הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בניו שנאמר ואשמיד פריו ממעל, ותפלתו של משה בטלה מחצה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההוא עכ"ד, מבואר מזה שסיבת מיתת נו"א היתה בשביל חטא העגל.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ה) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעה רבה לאורייתא (ופרש"י שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלו באונס), ולפי"ז כתבו המפ" דלפי"ז יש אמתלא על מעשה העגל דלא יהא נחשב לחטא, ואף דע"ז הוא משבע מצות בני נח, אפי"ה כיון דלא הוה רק בשיתוף וכדאיתא

במסכת סנהדרין (דף ס"ג) אלמלא וי"ו שבהעלוק (דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוחו בדבר אחר) נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה עיי"ש, ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף, עיין במסכת סנהדרין (דף ס"ג) בתוס' ד"ה אסור, וברמ"א אר"ח (ס" קנ"ו), ובנובי"ת חירוד"ד (ס" קמ"ח) ד"ה הנה אני אומר עיי"ש, ולפי"ז אי איכא טענת מודעא לא חטאו.

אך כבר הקשו המפרשים [עיין בשו"ת פרח מטה אהרן (ס"י י"ז), ובספר בית מאיר עמ"ס שבת, ובחידושי חת"ס עמ"ס שבת, ובשו"ת חת"ס (חאב"ע"ז ח"א ס"י ק"יב)] אהך מילתא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, הלא קיי"ל בב"ב (מ"ד:) אמר רב הונא, תליוהו וזבין (מי שתלו אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקיבל הדמים ואומר רוצה אני), זביניה זבינא (ולא יוכל לחזור בו), מ"ט, כל דמזבין איניש (רוב חפצים וכלי ביתו ושליתו שאדם מוכר) אי לאו דאניס (ודחיק במעות) לא הוה מזבין, ואפי"ה זביניה זביני (בעל כרחו אפילו לא גמר ומקני שלא נתנה תורה חילוק במקח וממכר בין דברים הצריכים לו ומכרן לדברים שאין צריכין לא אלא כולתו קונה לוקח וה"נ אע"ג דאניס מוכר קונה לוקח הואיל וקיבל דמים אע"ג דלא גמר ומקני) עיי"ש, וא"כ מה בכך דמתן תורה היתה באונס ע"י כפיית ההר, מ"מ הרי הובטח להם שכר על קבלת התורה כדכתיב בתהלים (פרשה ק"ה-מ"ד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו, דבכה"ג דינא הוא דאפילו באונס אמרינן דזביניה זביני.

אך כתבו המפ" דזה תליא אי אמרינן דא"י כבר היתה מוחזקת לאבותינו, דאם ארץ ישראל כבר מוחזקת לנו מאבותינו, נמצא שלא קיבלו שכר בעד קבלת התורה ול"ה בגדר תליוהו וזבין, משא"כ אם לא היתה מוחזקת מאבותינו ורק זכו במתנת הארץ בעת קבלת התורה הו"ל בגדר תליוהו וזבין וליכא טענת מודעא עכ"ד.

ואיתא במסכת גיטין (דף ל"ז), אמר ר"ל, מנין לעכו"ם ששקנה את העכו"ם למעשה ידיו, שנאמר וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אתם קונים מהם ולא הם קונים מכם, ולא הם קונים זה מזה וכו', ה"ק ולא הם קונים מזה לגופו, יכול לא יקנו זה את זה למעשה ידיו, אמרת ק"ו, עכו"ם ישראל קונה, עובד כוכבים עובד כוכבים לא כש"כ, ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון, ופירש"י דחזקה היינו חזקה של עבדות כגון הלבישו הנעילו והרחיצו לרבו, והתוס' (ד"ה אבל) פירשו דקאי על כיבוש מלחמה עיי"ש, מבואר מזה דעכו"ם בני כיבוש נינהו.

וברש"י עה"ת פרשת לך (דף י"ג) עה"פ ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט והכנעני והפריזי אז יושב בארץ כתב, לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים ניתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט בן אחיו יורשו ואין זה גזל, והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין עכ"ד.

נכרי ואחד ישראל מותרין בו, וכתבו התוס' (ד"ה אחד נכרי) דטעמא משום דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ועיי"ש בתוס' דלאו כו"ע ס"ל הך כללא דליכא מידי וכו', ומעתה י"ל דיוסף והשבטים ס"ל דקודם מ"ת דינם כב"נ, אך השבטים ס"ל דעכ"ז מפרכסת מותר מטעם דמי איכא מידי וכו', ויוסף ס"ל דמפרכסת אסור דלא אמרינן מי איכא מידי וכו' עכ"ד.

וכתבו המפ' דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, דעי"ז נצמח טובה לישראל, דנודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתבו לתרץ דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב-יא) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

ובהגש"פ ברית מטה משה (דף כ"ג) כתב, דאי אמרינן דגלות מצרים הוא משום דאמר אברהם במה אדע, אז צריכין להיות במצרים ארבע מאות שנים, אבל אי גלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף לא היו צריכין להיות כ"א רד"ו שנים, לפי שע"י שלא קיים יוסף כיבוד אב כ"ב שנים, מגיע לכל אחד מהעשרה אחים כ"ב שנים דעולה ר"כ שנים, וי' שנים ניכה להם במה שמתו במצרים ונשאר רד"ו שנים עיי"ש, ומעתה א"א דגלות מצרים הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, וגזירת הגלות הוא רק רד"ו שנים, ושפיר יצאו ממצרים בזמן ולא צריכין לקושי השעבוד, ולא נצמח שום טובה לישראל מגזירת קושי השעבוד, ושפיר מגיע יסורין לאיוב.

ובזה יבואר דברי המדרש, כשאויב ראב מיתת בני אהרן שמתו בשביל חטא העגל, דאין להם טענת מודעא, כיון זכו במתנת הארץ בעת קבלת התורה הו"ל בגדר תליוהו וזבין, ולפי"ז ארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, דעכו"ם בני כיבוש ניהו, ולא אמרינן מי איכא מידי וכו', ולפי"ז הצדק הוא עם יוסף וסגי להיות בגלות רד"ו שנים, ומעתה לא היה צורך בקושי השעבוד, ושלא כהוגן יעץ איוב לשעבדם בפולחנא קשיא, ולכן אמר לזאת יחרד לבי גם אני ודו"ק.

ו) עוי"ל, דבספר חוט המשולש (שער אש) כתב ליישב קושית הירושלמי (ריש מסכת יומא), דכיון דבאחד בניסן מתו בני אהרן, למה מזכיר מיתתן ביוהכ"פ עיי"ש, די"ל דלכן מזכיר מיתתן של בני אהרן אצל יוהכ"פ, להורות כהמ"ד שמתו מפני שנכנסו לפני ולפנים עם הקטורת ככהן גדול ביוהכ"פ, וכ"כ האבן עזרא וז"ל, וזאת הפרשה לעד שהכניסו בני אהרן הקטורת לפנים מהפרוכת וכו', וכ"כ הרשב"ם (שם), ועיין ברשי"ל שכתב וז"ל ואל יבוא בכל עת אל הקודש משל לרופא שאמר אל תאכל צונן שלא תמות כדרך שמת פלוני עיי"ש.

ולעיל בפסוק (י"ב-ו) והכנעני אז בארץ פרש"י, שהיה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו וכו' עיי"ש, ונמצא לפי"ז שבאמת היתה הארץ ביד אברם שהוא מזרעו של שם, אלא שהכנעני היה כובשה ממנו בכיבוש מלחמה.

וראיתי מבעל השפע חיים זצ"ל דזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או אינה מוחזקת תליא בזה, דאמרינן במסכת סנהדרין (דף נ"ט) כל דבר שנאמר לבני נח ולא נשנית בסיני, לישראל נאמרה ולא לבני נח, ומקשינן אדרבה מדלא נשנית בסיני לבני נח נאמרה ולא לישראל, ומשני ליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא, והרי יפת תואר דלישראל מותר ולעכו"ם אסור, התם משום דלאו בני כיבוש ניהו עיי"ש.

ומעתה אי אמרינן מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ומוכח דעכו"ם לאו בני כיבוש מלחמה ניהו, ולפי"ז לא זכו בה הכנעני ע"י הכיבוש, וא"כ נשארה הארץ ביד בני שם, וזכה אברהם בנחלת הארץ כשהבטיחו הקב"ה אף שהיה הכנעני בארץ, וממילא ארץ ישראל היתה מוחזקת בידם, משא"כ אי לא אמרינן מי איכא מידי וכו', אז י"ל דעכו"ם בני כיבוש מלחמה ניהו, וקנאה הכנעני לארץ ע"י כיבושם, א"כ לא היתה הארץ מוחזקת ביד אבותינו, עכ"ד, ועיין שארית יעקב (פרשת שלח ד"ה וזה טעם).

מבואר מזה, דאי ס"ל מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, אז עכצ"ל דעכו"ם לאו בני כיבוש ניהו, ונשארה הארץ ביד בני שם, וארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אמרינן מי איכא מידי וכו', אז י"ל דעכו"ם בני כיבוש ניהו וארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו.

ובספר פרשת דרכים (דרוש א) כתב לבאר מחלוקת יוסף עם השבטים, דכולהו סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא וס"ל כרב אחא בר יעקב דאית ליה במסכת חולין (דף ל"ג) דמפרכסת שרי לישראל משום דבשחיטה תליא מילתא, ואסור לבני נח משום דלדידהו במיתה תליא מילתא, וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מלכים (פ"ט ה"א), ומחלוקתם היתה, דהשבטים ס"ל דיצאו מכלל ב"נ אף להקל ויש להם דין ישראל גמור אף להקל, ומשו"ה היו אוכלים מפרכסת כיון דשרי לישראל, אך יוסף מגודל חסידותו ס"ל דלא יצאו מכלל ב"נ להקל עיי"ש.

אמנם בספר משען המים (פרשת וישב) כתב דבזה היו מחולקין, דכו"ע ס"ל דקודם מ"ת דינם היה כבני נח, ולפי"ז לא היו רשאים לאכול מפרכסת והם אכלו, והיו מחולקין לפי"מ דאיתא במסכת חולין (שם) דס"ל לראב"י במפרכסת דלישראל שרי ולעכו"ם אסור כיון דבמיתה תליא מילתא, תניא דלא כראב"י, הרוצה לאכול מבהמה קודם שחצא נפשה וכו' אחד

רק מה שעשה בפועל שברא אחד, ובית הלל ס"ל דאזלינן בתר מחשבה, וכיון שבמחשבה עלתה לפניו יתברך לבראות זכר ונקבה, מצות פו"ר הוא ג"כ בזכר ונקבה עכ"ד.

מבואר מזה, דאי אזלינן בתר המעשה שנברא רק אחד, לפי"ז ס"ל דאשה אינה מצווה על מצות פו"ר, כיון דמן הזנב נבראת, משא"כ אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה ובמחשבה היתה לבראות שנים, לפי"ז י"ל דאשה מצווה על מצות פו"ר.

והבאנו הטעם דאיוב נענש ביסורין, משום דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורין מדה כנגד מדה עיי"ש, וכתבו המפ' דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, דעי"ז נצמח טובה לישראל, דנדודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתבו לתרץ דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פ' בא (ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב-א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך לפימש"כ רשיז"ל פרשת לך (ט"ו-א) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-ב) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רשיז"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש.

ואיתא במדרש שוחר טוב תהלים (פרשה י"ח) א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחות וכו', ואמר להקב"ה, רבון העולם, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו, ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותם, וכן הוא אומר מדלג על ההרים וגו' וכבר נשלם עיי"ש, ולפי"ז לא נצמח לבני ישראל שום טובה במה ששעבדו המצריים בהם.

ובספר חכמת התורה מהגאון רש"ק זצ"ל פרשת לך (דף ר"ד): כתב, דזה דחשבינן הגלות מלידת יצחק תליא אם ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או לא, דאם מוחזקת הוא מאבותינו, א"כ כיון דהארץ הוא של אברהם וזרעו, ואחרים מושלים בו נחשב כגר, אבל אם א"י אינה מוחזקת מאבותינו, א"כ הארץ הוא של אברהם ובמה נחשב גר יותר מן הגויים, ולכן לא נחשב גר רק ע"י עבדום וענו, ול"ש לומר דהגלות התחיל מלידת יצחק עיי"ש.

ואיתא ביבמות (ס"ד.) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפו"ר, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה, שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, מבואר מזה דלכן מתו נדב ואביהו מפני שלא נשאו נשים עיי"ש.

ובספר אור תורה להגה"ק מאוסטרווצא זצ"ל פ' לך (אות נ"א) כתב, דבאמת היה התנצלות לנדב ואביהו שלא נשאו נשים משום שהיו כהנים, וכהן אסור בגיורת מה"ת משום זונה כמ"ש הרמב"ם (פ"ח מהא"ב ה"א), ובשעת מתן תורה היו כל ישראל כגרים ולכן לא היו יכולים לישא אשה, אך י"ל דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דזונה עיי"ש, ולכאורה יש להעיר לפימש"כ התוס' בגיטין (מ"א.) ד"ה לישא שפחה, דגבי מצות פריה ורביה לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, דבדידה ליכא עשה דאשה אינה מצווה על מצות פריה ורביה עיי"ש, וכיון דלא אמרינן גבי פו"ר עשה דוחה ל"ת, שפיר עשו נדב ואביהו במה שלא נשאו נשים.

ואיתא ביבמות במתניתין (דף ס"ה.), האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו עיי"ש, ובספר נחלת בנימין (מצוה א' אות ד) ובמאמר מרדכי (פ' תשא) כתבו, דפלוגתת ריב"ב וחכמים תלוי בפלוגתת רב ושמואל במסכת ברכות (דף ס"א.) ויבן ה' אלקים את הצלע, רב ושמואל, חד אמר פרצוף (שברא הקב"ה תחלה שני פרצופין אחד מלפניו ואחד מלאחוריו, וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה), וחד אמר זנב (היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו וברא את חוה) עיי"ש, וכן איתא בעירובין (י"ח.) עיי"ש, דאי ס"ל דו פרצופין נבראו, א"כ באותה עשה שאמר הקב"ה פרו ורבו וגו' הרי היו שם אדם וחוה, ולפי"ז י"ל דהציווי היתה לשניהם וגם נשים חייבות במצות פו"ר, משא"כ אי ס"ל דפרצוף אחד נברא ואח"כ נבראת חוה מאחת מצלעותיו, א"כ בשעה שאמר הקב"ה הציווי דפרו ורבו, חוה לא היתה שם, וי"ל דחוה לא היתה בכלל הציווי, וי"ל דרק האיש מצווה על מצות פו"ר ולא האשה עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"א.) לא יבטל אדם מפו"ר אלא אם כן יש לו בנים, בית שמאי אומרים שני זכרים, ובית הלל אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם עיי"ש, ובהגדה של פסח בית אהרן (פיסקא צא ולמד) כתב לפרש פלוגתתם, דאיתא במסכת כתובות (דף ת.) רב יהודה רמי, כתיב ויברא אלקים את האדם בצלמו, וכתיב זכר ונקבה בראם, הא כיצד, בתחילה עלה במחשבתו לבראות שנים ולבסוף נברא אחד עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דבית שמאי ס"ל דהעיקר הוא המעשה ולא אזלינן בתר מחשבה, וכיון שהקב"ה ברא רק אחד, על כרחך מצותה בשני זכרים, ולא אזלינן בתר מה שהיה במחשבתו של הקב"ה

כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

ואיתא במסכת עירובין (דף י"ג), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש.

וי"ל דב"ש וב"ה אזלי לטעמייהו, עפי"מ שכתבו המפ' דכחה של תשובה לכפר על כל חטאים הוא ע"ד דקיי"ל במסכת ב"ק (דף ס"ד) דהמודה בקנס פטור, ומקור הדבר הוא בעשרה מאמרות מאמר חקור דין (ח"א פ"א), דמה שהאדם מתחייב על החטא הוא בגדר קנס דהרי לא הזיק ופגם במלכותו יתב"ש ח"ו מאומה, כדכתיב באיוב (פרק ל"ה) אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעך מה תעשה לו, וכל עונשו של החוטא הוא מדין קנסא, ולכן כשהאדם שב להשי"ת ומתוודה ופורט חטאותיו הו"ל כמודה בקנס שנפטור מחיובו, אלא דעדיין יש מקום לומר דכיון דהקב"ה הוא העד והוא הבעל דין הו"ל כמודה בקנס ואח"כ באו עדים, שנחלקו בזה במסכת ב"ק (דף ע"ה) דרב אמר פטור ושמואל אמר חייב, ולפי"ז פירשו מה דכתיב בתהלים (פרק כ"ה) וסלחת לעוני כי רב הוא, דאליבא דרב דס"ל מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור שפיר יסולח עוננו, ורמזו בזה מה דכתיב בפרשת בלק (פרשה כ"ד-כ"ה) או מי יחיה משומו אל, אתון משמואל, דלדעת שמואל דמודה בקנס ואח"כ באו עדים חייב, מה תקנה יש להחוטאים בהתוודם על חטאתם, עיין בספר כסף נבחר פרשת בא ופרשת פקודי.

ואיתא במסכת ב"ק (שם), מאי טעמא דרב, אם המצא בעדים תמצא בדיינים, פרט למרשיע את עצמו, (והאי קרא) למה לי מאשר ירשיעון (אלקים) נפקא (פרט למרשיע את עצמו), אלא שמע מינה (חד למודה בקנס ולא באו עדים וחד) למודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור עיי"ש, ולעיל (דף ס"ד) פריך הגמ', והאי אם המצא להכי הוא דאתא, האי מיבעי ליה לכדתניא, ידו, אין לי אלא ידו, גגו חצירו וקרפיו מנין, תלמוד לומר אם המצא תמצא מ"מ, ומשני, א"כ לימא קרא המצא המצא או תמצא תמצא, מדשני קרא שמע מינה תרתי עיי"ש, וכתב בספר כסף נבחר דהך תירוץ אתיא רק אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ודרשינן כפל לשונות, משא"כ אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ליכא למיידרש תרווייהו עיי"ש.

ונודע דברי המהרש"א במסכת מכות (דף כ"ה), דנמנו היינו שמנו מנין המ"ע והל"ת, וראו דהל"ת שהן שס"ה מרובין על העשין שהם רמ"ח, ולפי"ז הוי קרוב האדם להפסד ורחוק משכר, ולכן הסכימו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכ"ד המהרש"א.

ובספר יושב אהלים פרשת וארא (דף קל"ג מדפ"ס) כתב בשם המפרשים, דאברהם אבינו קנה את הארץ בהבטה, כדכתיב בפרשת לך (פרשה י"ג-ט"ו) וכל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה, וזכה בה מדין הבטה בהפקר, והא דמהני הבטה לקנות בה הגם שלא עשה מאומה, היינו כיון ששם מחשבתו ורצונו לזכות בדבר זה סגי בכך לקנותו שיכנס לרשותו ונעשה שלו, והיינו דמ"ד הבטה בהפקר קונה ס"ל דמחשבה כמעשה, משא"כ מאן דס"ל דהבטה בהפקר אינו קונה ס"ל דבעי מעשה בקנין, ומחשבה לא הוי כמעשה עיי"ש.

ומעתה אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה והבטה בהפקר קונה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ וס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אזלינן בתר מחשבה ואין הבטה קונה בהפקר ולפי"ז לא זכה אברהם בארץ, ולפי"ז ע"כ דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו.

ובזה יבואר דברי המדרש, כשראה איוב מיתת בני אהרן שמתו בשביל שלא נשאו, דאין להם התנצלות דהיו כהנים וכהן אסור בגיורת, דהלא י"ל דעשה דפו"ר דוחה ל"ת, וע"כ דאשה מצווה בפו"ר, דדו פרצופין נבראו, דאזלינן בתר מחשבה, ולפי"ז ס"ל הבטה בהפקר קנה, וארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וי"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק, ולא צריכין לקושי השעבוד להשלים הזמן, ולכן אמר לזאת יחרד לבי גם אני ודו"ק.

ז) עוי"ל, עפימש"כ בספר עמודיה שבעה (עמוד שני אות י"א) ובספר שמנה לחמו (דרוש לסוכות פ"ב), דיעקב נתגלגל באיוב ובאו היסורים על איוב כדי לתקן החטא דשתי אחיות עיי"ש.

וכתב בספר שערי שמים (שער י"ז), דאיתא במסכת סנהדרין (דף ג"ז), כל ערוה שבית דין של ישראל ממתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממתין עליה (בגון חייבי כריתות אחותו ואחות אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (בגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבויי) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כו' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתת רבי מאיר וחכמים תליא, אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דרבי מאיר ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה

לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עיי"ש.

וידועים דברי המהרש"א במסכת מכות (דף כ"ג) דנמנו שיש בתורה רמ"ח מצוות עשה, ושס"ה לא תעשה, ונמצא דבבריאת האדם יש צד שכר וצד הפסד, דהלאוין ודאי היו מתקיימים לולא נברא, רק העשין אפשר של"ה מתקיימים, ולכן אמרו נמנו וגמרו, ר"ל שבאו למנין שהלאוין הם יותר מהעשין, וע"כ גמרו והסכימו דנוח לו שלא נברא, כי הוא רחוק לשכר וקרוב להפסד כיון דהמ"ע מועטין מהל"ת ע"כ, וכיון דקרוב יותר לבוא לידי עבירה מלעשות מצוה לא הוי תליוהו וזבין ושפיר איכא טענת מודעא עכ"ד.

ומעתה יבואר דברי המדרש, כשראה איוב מיתת נדב ואביהוא דמתו בני אהרן משום חטא העגל, ולכאורה הרי איכא טענת מודעא כיון דקבלת התורה היתה ע"י כפייה, וע"כ דליכא טענת מודעא דתליוהו וזבין זביניה זבינא, וס"ל נוח לו לאדם שנברא, וס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ואיכא חטא דשתי אחיות, ולכן אמר לזאת יחרד לבי גם אני ודו"ק.

ח) עוי"ל, דאיאת במדרש במדבר רבה (פרשה י"ז ב), דהיסורין שבאו על איוב היו ראויין לבוא על אברהם שכן הוא נסמך לפרשה ויהי אחרי הדברים האלה ויגד וגו' את עוץ בכורו ואת בוז, ועוץ היה איוב שנאמר (איוב א-א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכו' עיי"ש, והטעם שנמסרו לאיוב נודע מהאריז"ל מפני שאיוב היה גלגול תרח, עיין בספר דבש לפי מהחיד"א מערכת א' (אות י"א ואות ל"ז) עיי"ש.

ועיין בספר טירת כסף פרשת כי תשא (דף קל"ז) שמביא בשם המקובלים, שיסורי איוב באו אליו בשביל שהיה בסוד העיבור מתרח שעבר ע"ז, ועליו נאמר פוקד עון אבות על בנים, כי יש אומרים דמה שאמר פוקד עון אבות על בנים, לא על בניהם ממש קאמר, ומביא בשם האר"י הקדוש, שזהו מש"כ במדרש (פרשת חיי שרה) עה"פ את עוץ בכורו, דיסורים קשים היו ראויים לבוא על אברהם מטעם פוקד, ובאו על איוב גלגול תרח, והן הן יסורי איוב עיי"ש, וכן מבואר בספר מגלה עמוקות (אופן קי"ט), ועיין בספר עמודיה שבעה עמוד השלישי (אות ט"ז), ועיין בספר נחלת יעקב פרשת בראשית (אות ל"ד) עיי"ש.

אך י"ל דטענת איוב היתה דאמאי באו עליו יסורין, דהרי תרח עשה תשובה כמש"כ רש"י עה"פ (בראשית ט"ו ט"ז) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה, אביו עובד עבודה זרה, והוא מבשרו שיבוא אליו, אלא ללמדך שעשה תרח תשובה בימיו עיי"ש, וא"כ למה מגיע יסורין על איוב, ועיין בספר עיר בנימין למסכת ב"ב (דף נ"ט), ובספר כסף נבחר (פרשת נח), אך אי ס"ל דתשובה אינה מועילה על חטא דע"ז א"ש.

וכתב בספר כסף נבחר (פרשת יתרו), דלכאורה תמוה טובא איך אפשר לומר דנוח לו לאדם שלא נברא, הרי השי"ת טוב ומטיב לכל ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ובפירוש אמרה תורה בפרשת בראשית (פרשה א-ל"א) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, ותיצרו דמה שאמרו דנוח לו לאדם שלא נברא היינו מצד עצמו ומהותו, אולם הרי השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו הקדים לברוא את מדת התשובה, ולכן אעפ"י שקרוב לבוא לדי חטא, מ"מ הקב"ה הכין לו לאדם דרך הצלה ע"י תשובה וחרטה ונסלה לכל עדת בני ישראל, ובפרט דע"י תשובה מאהבה זדונות נעשין לזכויות, ונמצא דהאדם יכול להפוך את כל מעשיו לזכויות, ולכן שוב הו"ל נוח שנברא עיי"ש.

ובספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות י"א) הביא מהא דאיאת במסכת נדה (דף ל"ד) דבית שמאי נפקא דין טומאה בקטן מלזכר, וע"כ דלית להו הא דמייתי לעיל (דף ל"ב) דילפינן מאיש איש, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ושם (אות י"ד) כתב, דבית הלל י"ל דס"ל דלא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

ולפי"ז מבואר מחלקותם, דבית שמאי לשיטתייהו דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ומעתה לא דרשינן המצא תמצא להא דמודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור, וס"ל דמודה בקנס ואחר כך באו עדים חייב, ולפי"ז לא מהני בוידוי ותשובה לזכך החטא לגמרי, ולכן ס"ל דכיון דהל"ת מרובין מהעשה והאדם קרוב לבוא לידי חטא, ומעתה הו"ל בריאת האדם קרוב להפסד, ולכן ס"ל נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, משא"כ בית הלל לשיטתייהו דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ודרשינן מאם המצא תמצא דמודה בקנס ואחד כך באו עדים פטור, ולכן בתשובה ווידוי סגי למחוק לגמרי את החטא כלא היה, ולכן שפיר ס"ל נוח לאדם שנברא.

והבאנו מש"כ רשיז"ל שסיבת מיתת נח"א היתה בשביל חטא העגל, אך כבר הקשו המפ' מה חטא היה במעשה העגל, לפי"מ דאיאת במסכת שבת (דף פ"ח), ויתצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהן ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רבה מכאן מודעא רבה לאורייתא דכל קבלת התורה היתה ע"י אונס, ולפי"ז לא היה להם חטא במעשה העגל.

ובספר רצוף אהבה למהר"ש אלגאזי ז"ל הקשה, אהא דאמרינן מכאן מודעא רבה לאורייתא, הא קי"ל תליוהו וזבין זביניה זבינא, ועיין במהרי"ק (שורש קפ"ו) שכתב, דהנאנס לעשות דבר מה ומטי ליה הנאה מיניה הוי כתליוהו וזבין, וה"נ כאן מטי הנאה לישראל שמקבלים שכר על מצות עכ"ק.

וכתב בספר אפריון (פ' יתרו) לתרץ, די"ל דלא הוי כתליוהו וזבין, לפי"מ דאיאת במסכת עירובין (דף י"ג), תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים נוח לו

בסנהדרין ב"נ שנתגייר עד שלא נגמר דינו נשתנה קטלו, א"כ כיון שכבר ניתנה התורה היו פטורים ממייתה אלא שכבר בסני נגזר עליהם כדאיתא במדרש שזה השיב משה לאהרן שכבר נגזר עליהם מיתה מסני, שנגמר דינם קודם מתן תורה עיי"ש.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ב), איתמר, היו לו בנים בהיותו עכו"ם ונתגייר, רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה, ריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה, רבי יוחנן אמר קיים פריה ורביה גר דהא הוה ליה, וריש לקיש אמר לא קיים פריה ורביה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואזדו לטעמייהו, דאיתמר, היו לו בנים בהיותו עכו"ם ונתגייר, ריו"ח אמר אין לו בכור לנחלה דהא הוה ליה ראשית אונן, ור"ל אמר יש לו בכור לנחלה גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וצריכא, דאי אשמעינן בההיא קמייתא, בההיא קאמר ריו"ח משום דמעיקרא נמי בני פריה ורביה נינהו, אבל לענין נחלה דלאו בני נחלה נינהו אימא מודי ליה לר"ל וכו' עיי"ש.

והקשו התוס' (ר"ה ב"ג), מהא דאמרין במסכת סנהדרין (דף ג"ט), כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסני לזה ולזה נאמרה, ופריך והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו, ונשנית בסני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, לישראל נאמרה ולא לבני נח, ומשני ההוא לכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, ולכן נשנית בסני ולא למצות פו"ר עיי"ש, ומשמע דב"נ לאו בני פו"ר נינהו, והאיך קאמר ריו"ח דב"נ בני פו"ר נינהו עכ"ק התוס' עיי"ש.

ותירץ בספר פרדס דוד (פרשת נח), דלכאורה קשה ג"כ לדעת הסמ"ג (מובא במל"מ פ"י בה' מלכים) דס"ל דב"נ מצווים בפו"ר, הא מש"ס דסנהדרין מוכח דאינן מצווין, אך י"ל דלכאורה קשה מאי פריך והרי פריה ורביה דפשיטא ליה דבני נח אינן מצווין על פריה ורביה, משום דלא נמנה בהדי הז' מצות, מהא דאיתא במסכת סנהדרין (שם), אמר ריו"ח, עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה, לנו מורשה ולא להם, ופריך וליחשבה גבי שבע מצות, ומשני למ"ד לנו מורשה ולא להם מיגזל קא גזיל ליה והוי בכלל גזל, ולמ"ד מאורסה דינו כנערה המאורסה והוי בכלל עריות עיי"ש, ולפי"מ דאיתא במסכת יבמות (דף ס"ג), תניא, ר' אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפו"ר כאלו שופך דמים, שנאמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו עיי"ש, וא"כ י"ל דבאמת ב"נ מצווה על מצות פו"ר, והא דלא חשיב לה בכלל ז' מצות, משום דהוא בכלל שפיכת דמים, כמו דמשני גבי עכו"ם שעוסק בתורה, ועכצ"ל דהגמרא במסכת סנהדרין ל"ל דהך דרשא ומשו"ה פריך דמדלא מני בהדי ז' מצוות משמע דאינם מצווים, אך במסכת יבמות דקאי לשיטת ריו"ח שפיר י"ל דב"נ מצווה על מצות פו"ר, והא דלא נמנה בכלל הז' מצות, משום דהוא בכלל רציחה הוא מדרשא דסמוכים הנ"ל עכ"ד.

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה למסכת קידושין (דף פ"ו. מדפ"ס) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דאמרין תשב אנוש עד דכא, דכ"א נוטריקון דם כופר אשת איש, והיינו עבודה זרה גילוי עריות שפיכות דמים, חד אמר עד ולא עד בכלל ועל אלו הג' עבירות לא מהני תשובה, וחד אמר עד ועד בכלל ואכל מילי מהני תשובה אף על אלו השלש עבירות, ופלוגתא זו תליא בפלוגתא אחרת, דלפי דעת הגמ' במסכת פסחים (דף ג"ד). תשובה נבראת קודם שנברא העולם, שהיא אחד משבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם, ולדעת כמה מדרשים תשובה נבראת ביום הראשון לבריאה, ונרמז בקרא ורוח אלקים מרחפת על פני המים בזכות תשובה שנמשלה למים, ולכמה דעות נרמז בבריאת האורה זו תשובה, ונפקא מינה בין אלו השני דעות כתבו המפ', דאי אמרינן דתשובה קדמה לבריאת העולם, אז התשובה מהני על כל העבירות שבעולם אף על אלו השלשה, דאין שייך להגביל שום ענין לומר דעל דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני, כיון דלא היה שום דבר בעולם אז, ואין לתפוס שום מקום וגבול, ובריה בפני עצמה היתה התשובה על כל מה שיברא, אבל אי תשובה נברא ביום הראשון שאז הכל נברא כדרשינן את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהם, ואז שייך להגביל ולומר על דבר זה מהני ועל דבר זה לא מהני עכ"ד.

אך הא מילתא דתשובה קדמה לעולם תליא בפלוגתא, דאיתא במדרש רבה בראשית (פרשה א-ה), ששה דברים קדמו לעולם וכו', ר' אבהו ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל, ומאותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם עיי"ש, וכתב ביפה תואר (שם ס"ה ה) ד"ה אף התשובה, דפליגי אי דרשינן סמוכין, דהת"ק לא דריש סמוכין ותשב אנוש עד דכא אינו דבוק עם בטרם הרים ילדו, ולכן לא מני דגם תשובה קדמה לבריאת העולם, ור' אבהו בר"ז ס"ל דדרשינן סמוכין וכתוב בטרם הרים ילדו וכו' תשב אנוש עד דכא שמע מינה דתשובה קודמת לבריאת העולם עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ד), ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפו"ר, לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל, אבא חנן אמר משום ר' אליעזר חייב מיתה, שנאמר ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו עיי"ש, מבואר מזה דלכן מתו נדב ואביהו מפני שלא נשאו נשים עיי"ש.

ובספר פנים יפות (פ' אחר) הקשה דלמה נתחייבו מיתה על שלא קיימו מצות פו"ר, הא פריה ורביה הוא רק מצות עשה, ומתיר משום דב"נ ג"כ נצטוו על פו"ר, וב"נ אזהרתן זו היא מיתתן וכבר נתחייבו מיתה קודם מתן תורה, אך כיון דאיתא

כי אתא ר' יצחק תני איפכא, ויצו זו עבודת כוכבים, אלקים זו דינין, בשלמא אלקים זו דינין דכתיב ונקרב בעל הבית אל האלקים, אלא ויצו עבודה זרה מאי משמע, רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם וגו', וחד אמר עשוק אפרים רצון משפט כי הואיל הלך אחרי צו וכו', מאי בינייהו, איכא בינייהו עכו"ם שעשה ע"ז ולא השתחוה לה וכו' עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דזה אי ב"נ הוזהרו על השיתוף, תליא בפלוגתא דר' יוחנן ור' יצחק, דר' יוחנן דיליף אזהרת ע"ז מתיבתא אלקים, י"ל דלא הוזהרו על השיתוף רק על ע"ז ממש, משא"כ לר' יצחק דיליף ע"ז מויצו, ולחד מ"ד נפקא ליה מגז"ש סרו מהר מן הדרך אשר צויתים דהאי קרא במעשה עגל כתיב, ואיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.) דמדכתיב וי"ו בהעלוך ילפינן דמעשה העגל היה ע"ז בשיתוף, א"כ לפי"ז הוזהרו ב"נ בקרא ויצו דע"ז אסור אף בשיתוף, ומובן בזה דר' יוחנן לשיטתו קאמר בסנהדרין (שם) אלמלא וי"ו שבהעלוך נתחייבו כליה עיי"ש, דכיון שנידונו כב"נ שאינו מוזהר על ע"ז בשיתוף, ולכן לא נתחייבו בני ישראל כליה.

ובשו"ת הרמ"א (ס"ו) כתב, ויש לנו להקשות על בעל התלמוד, למה פריך מאי בינייהו על משמעות דורשין של רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי, יותר מעל ר' יוחנן ור' יצחק דפליגי אי ויצו הוא ע"ז או אלהים, הלא גם הם אין ביניהם רק משמעות דורשין.

ולכן נראה לומר שאין צריך לפרש חלוק שבין ר' יוחנן ור' יצחק, כי הוא ברור כשמש בצהרים, כי ר' יוחנן הלומד דינין מויצו סובר שב"נ אינו מוזהר רק לשמור המנהג המדיני ולדון בין איש ובין אחיו ובין גרו משפט יושר, אבל אינו בדרך דיני ישראל שמסרם לנו משה מסיני, רק הוא חק נימוסי, ולכן לומד דינים מפסוק ויצו ולומד הגז"ש מדכתיב כי ידעתיו וגו' שעדיין לא ניתנה התורה ולא היה לאברהם דינין אלא שניתנה לנו בסיני, ואע"ג דדרשין עקב אשר שמע אברהם בקולי מלמד ששמר אברהם אפילו עירוב תבשילין, א"כ ש"מ שהיה נוהג כפי התורה והמצוה אפילו מצוה מדרבנן, מ"מ נוכל לומר אם הוא שמר אנשי ביתו לא שמרו רק החק הנימוסי הנמסר להם, דהיינו ז' מצות בני נח, דמי לנו גדול מאדונינו יעקב אבינו ע"ה אשר נשא שתי אחיות, אלא ע"כ צריכין אנו להודות ולומר כי הכתוב שאמר למען אשר יצוה וגו' לא קאי רק אאותן שבע מצות של בן נח, ולכן סובר ריו"ח דלמידין דיני ב"נ מויצו, כי דיני בני ישראל לחוד ודיני בני נח לחוד, ור' יצחק רוח אחרת עמו, ולומד דינין מאלהים בגז"ש דונקרב בעל הבית אל האלהים וגו', כלומר שסובר דדיני ב"נ הן אותן דינין שנצטוו ישראל בסיני ולכן לומד אותם מקרא הנאמר בסיני והכל אחד, כן נראה לפרש סוגיא זו עכ"ד הרמ"א עיי"ש.

היוצא לנו מזה דרבי יוחנן ס"ל דדרשיןן סמוכין, ולכן ס"ל דבן נח מצווה אפריה ורביה, והא דלא חשבינהו למצוה לחודיה, משום דנכלל בכלל שפיכת דמים, ור"ל ס"ל דלא דרשיןן סמוכין ופ"ר לא נכלל בכלל שפיכת דמים, ואי ס"ל דבן נח מצווה אפריה ורביה הו"ל למימני לחודיה, וע"כ דב"נ אינו מצווה על פ"ר.

ובספר דברי משה כתב, דהנה כל המפ' כתבו לפרש המדרש דאיוב כוונתו בזה לטובה, שהודה על עונו שהביא עליו הקב"ה יסורין, ולכן אמר יחרד לבי על עוני, אך י"ל לפרש להיפך, שעתה היה איוב מתרעם על היסורין דכתיב מי יתן ידעתי וגו', וכשראה מיתת שני בני אהרן ניתוסף לו עוד תרעומות, וזהו מה שאמר אף לזאת יחרד לבי על היסורין שהביא עלי עיי"ש.

ולפי"ז מבואר דברי המדרש, כשראה איוב מיתת מדב ואביהוה דמתו בשביל שלא קיימו מצות פ"ר, וע"כ דב"נ מצווה על פ"ר, דדרשיןן סמוכין, ולפי"ז תשובה קדמה לבריאת העולם, ותשובה מהני אף על חטא דע"ז, ולכן התרעם על היסורין ואמר אף לזאת יחרד לבי ודו"ק.

ט) עוי"ל, דהבאנו מש"כ רשיז"ל שסיבת מיתת נז"א היתה בשביל חטא העגל, אך כבר הקשו המפ' מה חטא היה במעשה העגל, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.), ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהן ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רבה מכאן מודעא רבה לאורייתא דכל קבלת התורה היתה ע"י אונס, ולפי"ז לא היה להם חטא במעשה העגל.

ולפי"ז כתבו המפ' דלפי"ז יש אמתלא על מעשה העגל דלא יהא נחשב לחטא, ואף דע"ז הוא משבע מצות בני נח, אפי"ה כיון דלא הוה רק בשיתוף וכדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג.) אלמלא וי"ו שבהעלוך (דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר) נתחייבו רשעיהם של ישראל כלייה עיי"ש, ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף.

אך י"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ד), תנו רבנן, שבע מצות נצטוו בני נח, דינין וברכת השם עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי וכו', מנהני מילי, אמר רבי יוחנן דאמר קרא ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל, ויצו אלו הדינין וכן הוא אומר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו', ה' זו ברכת השם וכן הוא אומר ונוקב שם ה' מות יומת, אלקים זו עבודת כוכבים וכן הוא אומר לא יהיה לך אלהים אחרים, על האדם זו שפיכת דמים וכן הוא אומר שופך דם האדם וגו', לאמר זו גילוי עריות וכן הוא אומר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר, מכל עץ הגן ולא גזל, אכל תאכל ולא אבר מן החי.

דין הגדול, ה"נ בב"נ הדין כן, וכיון דלא שייך בהו בית דין הגדול ממילא דאינם רשאים לענוש שלא עפ"י דין עיי"ש.

והבאנו הטעם דאיוב נענש ביסורין, משום דאיוב היה מקריבי עטא דפרעה ויעץ לו לפרעה שיטול הממון שלהם וישלוט בגופיהן בקשיא, ולכן נענש ביסורין מדה כנגד מדה עיי"ש, וכתבו המפ' דאיוב היה לו תרעומות על היסורין, דעי"ז נצמח טובה לישראל, דנודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, וכתבו לתרץ דקושי השעבוד השלים הזמן, כדאיתא במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר להם כבר שלמו, שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר, ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים הגלות עיי"ש.

אך י"ל דאיוב ס"ל דאינו ראוי לענוש עבור זה, דאיתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו התוס' (ד"ה ה"א), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם, שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד, הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז י"ל דזאת היתה התרעומות של איוב דאמאי באין עליו יסורין, כיון דבלא"ה הוצרכו לקושי השעבוד בשביל חטא דמכירת יוסף.

ובספר דברי משה כתב, דהנה כל המפ' כתבו לפרש המדרש דאיוב כוונתו בזה לטובה, שהודה על עונו שהביא עליו הקב"ה יסורין, ולכן אמר יחרד לבי על עוני, אך י"ל לפרש להיפך, שעתה היה איוב מתרעם על היסורין כדכתיב מי יתן ידעתי וגו', וכשראה מיתת שני בני אהרן ניתוסף לו עוד תרעומות, וזהו מה שאמר אף לזאת יחרד לבי על היסורין שהביא עלי עיי"ש.

ומעתה מבואר דברי המדרש, כשאיוב ראה מיתת בני אהרן, דהוא בשביל חטא העגל, דאין להם אמתלא דקבלת התורה היתה ע"י כפייה, כיון דעי"ז הוא משבע מצוות ב"נ, וב"נ הוזהרו אף על ע"ז בשיתוף, דילפינן אוהרת ע"ז מויצו, ולפי"ז ילפינן דינים מאלקים, ולדידיה גם דיני ב"נ צריכים להיות עפ"י משפטי התורה, ואינם רשאים לענוש שלא עפ"י דין, ואיכא חטא דמכירת יוסף, ולכן התרעם דאמאי באין עליו יסורין, כיון דבלא"ה הוצרכו לקושי השעבוד בשביל חטא דמכירת יוסף ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ובספר ראש דוד להחיד"א (ס"ז פ"ג וישב) כתב וז"ל, ואני שמעתי מעטרת ראשי הרב אבא מארי זלה"ה ששמע מרבו הרב המופלא מהר"א יצחקי ז"ל ורבו מרבו הרב הגדול המג"ן, דהשבטים היו רוצים להמית את יוסף בהוראת שעה כדאיתא במסכת יבמות (דף ע"ז) ובמסכת סנהדרין (דף מ"ג), דבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה, ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת ודנוהו בסקילה, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך למיגדר מילתא ולהוראת שעה עיי"ש, וכן השבטים רצו להרגו להוראת שעה שלא יהיו רגילים בלשון הרע עכ"ד.

והוסיף החיד"א בזה, דהנה נחלקו הראשונים אי הא דבי"ד ממיתין בהוראת שעה הוא דוקא סנהדרין גדולה, או אפילו סתם בי"ד יש בכחם להמית בהוראת שעה, עיין נמוק"י סנהדרין (דף נ"ב) ושו"ת מהר"ם לובלין (סי' קכ"ח), וי"ל דהשבטים סברו שכל בי"ד יש בכחם להעניש בהוראת שעה עיי"ש.

ובשו"ת דברי יציב חחר"מ (סי' ח' אות ג-ד) האריך לדון אם גם בדיני ב"נ שייך הך מילתא דיהא רשאים להכות ולענוש של מן הדין למגדר מילתא, דלפי"ד תשובת הרמ"א הנ"ל דלשיטת ריו"ח מה שנצטוו בני נח על הדינים היינו לדון כפי נימוסים וחוקים שלהם, א"כ שפיר יכולים גם לדון ולהעניש שלא מן הדין כשרואים צורך בכך לטובת האנשים או בני המדינה, מכיון שכל עיקר הדין שלהם היא רק כדי להעמיד סדר המדינה שלא יהא איש את רעהו חיים בלעו, ולפי"ז גם אי אמרינן דלגבי ישראל אין נהוג הך דבי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין אלא בבית דין הגדול כמש"כ הנימוקי יוסף, מ"מ לגבי ב"נ י"ל דרשאים לדונם בזה בכל מקום כיון שאין ציווי הדינים אצל ב"נ כחוקי התורה שחקק הקב"ה לבני ישראל עם קרובו, דלגביהם הצווי הוא שכל מלך ומושל יחקוק לו חוקים ונימוסים כרצונו, וכיון שאין להקל בדיני התורה, שפיר י"ל שכל בית דין שלהם רשאי לדון למיגדר מילתא להכות ולענוש שלא מן הדין, ועפ"י יפורש מה שאמרו השבטים (בראשית ל"ז-ה) ועתה לכו ונהרגוהו, רצ"ל עתה דהוי קודם מ"ת שעדיין אית לן דיני ב"נ, ממילא שפיר אנו רשאים לענוש שלא מן הדין למיגדר מילתא אף שאין אנו בית דין הגדול.

אמנם כ"ז נכון לדעת ריו"ח דנפקא ליה דינין מלמען אשר יצוה את בניו, וממילא הו"ל הדינים אצלם רק בתורת חק נימוסי שלהם, ואין דנין עפ"י דין תורה כלל, על כן שפיר י"ל דיכולים לענוש ולדון גם שלא מן הדין למיגדר מילתא, משא"כ לר' יצחק דנפקא ליה דינים מאלהים, ולדידיה גם דיני ב"נ צריכים להיות עפ"י משפטי התורה כפי דיני התורה בבני ישראל, א"כ ממילא דגם לענין הא דבית דין מכין ועונשין שלא מן הדין לא עדיפי מישראל, וכי היכי דבישראל אין הדבר נהוג אלא בבית